

шення цих проблем не є єдиним способом запобігання злочинам, подолання економічної й духовної кризи в сучасній Україні, безсумнівно, сприяє протидії злочинності.

Все вищевикладене свідчить про те, що політика саме **протидії злочинності** є такою, яка найбільш повно охоплює розуміння основних засобів, за допомогою яких держава здійснює свою антикримінальну політику: 1) соціальний прогрес, тобто економічний, науково-технічний і духовний розвиток країни; 2) безпосередньо правові заходи.

Література

1. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — К., 2005. — 35 с.
2. Шакуп В. І. Суспільство і злочинність. — К.: Атіка, 2003. — 784 с.
3. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: Кримінологічно-правове дослідження. — К.: Юрішком Інтер, 2005. — 280 с.
4. Владимиров Л. Е. Уголовный законодатель как воспитатель народа. — М.: Поставщик Двора Его Величества Товарищество Скоросеч. А. А. Левесон, 1903. — 244 с.
5. Укрепление социального контроля — одна из предпосылок решения социально-экономических проблем: Материалы «круглого стола» // Государство и право. — 1999. — № 9.
6. Лущев В. В. Преступность XX века: Мировой криминологический анализ. — М.: ПОРМА, 1997. — 525 с.
7. Харитонов А. Н. Государственный контроль над преступностью. — Омск: Омский юрид. ин-т, 1997. — 239 с.
8. Зелепецкий В. С. Общая теория борьбы с преступностью: Концептуальные основы. — Х., 1994.

УДК 343.91

С. В. Дьоменко

СПІРНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІТЬ ЗЛОЧИНЦЯ»

У криминологічній літературі приділяється значна увага такому важливому питанню, як вивчення особистості злочинця. Його вірне розкриття дає можливість встановити, чому конкретна людина порушила кримінальний закон. Над цією проблемою працювало багато відомих російських вчених. Зокрема, загальновідомими з цієї тематики є праці С. М. Абельцева, Ю. М. Антояна, Ю. Д. Блувштейна, П. С. Дагеля, А. І. Долгової, К. Є. Ігошева, В. М. Кудрявцева, Н. С. Лейкіної, Г. М. Міньковського, О. Б. Сахарова та багатьох інших. Не обійшли увагою це спірне питання і українські вчені: М. Ю. Валуйська, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, І. К. Туркевич та ін.

Однак і до цього часу серед вчених немає єдиної точки зору щодо визначення терміна «особистість злочинця». Це обумовлює постановку цього питання як цілі даної роботи.

У переважній більшості монографічної та навчальної літератури українських авторів застосовується термін «особа злочинця». Так у підручнику з кри-

мінології окремий спеціальний розділ має назву «Особа злочинця». У цьому ж підручнику у стислому словнику кримінологічних термінів дається визначення цього терміна: «сукупності властивостей особи, які обумовили вчинення нею кримінально карного діяння» [1, 404].

Аналогічна точка зору висловлена і в підручнику «Курс кримінології» [2, 92–104]. У підручнику з кримінології харківських авторів відповідний розділ теж названий «Особа злочинця». Однак у тексті інколи застосовується термін «особистість». Так, у цьому підручнику зазначається, що особистістю визнається і злочинець — осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності і визнана винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння [3, 64]. Пояснення щодо розбіжностей у термінології з цього питання у підручнику відсутні.

У монографічних працях українських вчених використовується термін «особистість злочинця» [4, 30]. Так, слід погодитися з професором І. К. Туркевич, яка свого часу при читанні лекцій з кримінології застосовувала термін «особистість злочинця», а не «особа злочинця». Аргументом на користь такої позиції є те, що термін «особистість» більш чітко віддзеркалює соціально значущі якості і властивості того, хто вчинив злочин.

У «Новому тлумачному словнику української мови» пояснюється, що термін «особистість», перш за все, визначає конкретну людину з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін. А термін «особа» — це окрема людина, індивід, індивідуум. Разом з тим у словнику зазначається, що термін «особа» може усвідомлюватися і як особистість, а особистість — як особа [5, 492, 493]. Однак основне значення цих термінів саме таке, яке ми визначили вище.

Особистість злочинця є похідним від загального поняття особистості. У філософії особистість визначається так: «Особистість — це найвищий ступінь духовного розвитку людини, що є стійкою сукупністю соціально вагомих якостей, які характеризують індивіда як особу, суб'єктивно здатну засвоювати і змінювати світ» [6, 299]. У подальшому тексті навчального посібника з філософії, з якого наведено визначення поняття особистості, зазначається, що людина не народжується особистістю, а стає нею у процесі формування під впливом всіх інституцій суспільства. Вона засвоює ідеї, погляди, норми моралі, зразки поведінки, які властиві соціуму, до якого вона належить [6, 299–306].

Злочинець теж є особистістю, але особистістю особливого роду, яка пов'язана з вчиненням злочину. У будь-якого злочинця переважають соціально значущі якості і властивості, які, як правило, мають негативне забарвлення, що, врешті-решт, і зумовлює вчинення ним злочину. Але ступінь і глибина негативних поглядів кожного конкретного злочинця може бути різною. В одному випадку можуть мати місце глибокі антисоціальні погляди особистості, які безпосередньо викликають не тільки вчинення одного злочину, але і його злочинну поведінку впродовж тривалого часу. В іншому випадку негативні погляди особистості не вирізняються глибиною, але особа схильна їх проявити в конкретній життєвій ситуації.

В юридичній літературі є різні визначення поняття особистості злочинця. Так, проф. І. М. Даньшин вважає, що особа злочинця — це сукупність істотних

і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній в цьому особі — властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [3, 65].

В. М. Грінчак та А. Й. Міллер дещо по-іншому визначають вказане поняття. На їх думку, особа злочинця — це сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального закону [1, 72].

Професор І. К. Туркевич при читанні лекцій з курсу кримінології так визначала це поняття: «Особистість злочинця — це система соціально-значущих якостей і властивостей особи, яка вчинила злочин, переважно негативного характеру, що сформувалися у процесі її соціалізації, які самі по собі, або у взаємодії із зовнішніми обставинами об'єктивної дійсності викликали вчинення злочину». Перевагою цього визначення є не тільки те, що в ньому простежується зв'язок поняття особистості злочинця з ознаками загального поняття особистості, але й визначення специфіки особистості злочинця, у якої соціально значні якості і властивості, на відміну від поняття особистості взагалі, є переважно негативними. Важливо також те, що в наведеному понятті визначена роль негативних поглядів особистості злочинця в механізмі злочинної поведінки. В одних випадках при дуже негативній характеристиці особистості — такі погляди є безпосередньо причиною вчинення злочинів. В інших випадках — вони взаємодіють із зовнішніми обставинами об'єктивної дійсності і в якості причини конкретного злочину виступає така взаємодія [7, 149–152].

У своєму «Курсі сучасної української кримінології: теорія і практика» А. П. Закалюк визначив поняття «особа — це той образ людини, яким вона постає у суспільних відносинах, яким її сприймають учасники цих відносин, суспільної активності та діяльності», а «особистість злочинця... це сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої — суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину» [8, 235, 239]. Розглядаючи співвідношення цих понять він надав рекомендацію вживатиме їх у окремому значенні [8, 234].

Сумуючи викладене потрібно акцентувати питання на вживанні терміна «особа злочинця» у назвах розділів навчальної літератури. Виходячи з наданих понять необхідно надати рекомендацію застосовувати у цих розділах термін «особистість». Підтверджує цю думку те, що предметом вивчення у навчальній дисципліні «Кримінологія» є соціально-типові ознаки, а не образ людини, яка вчинила конкретний злочин.

Також не однозначно в юридичній літературі свого часу вирішувалося питання про те, коли виникає особистість злочинця. Деякі автори висловлювали тезу про те, що особистість злочинця виникає до вчинення злочину, оскільки її негативні погляди формуються у процесі життя і мають місце ще до вчинення

злочину [9; 10]. Ця позиція була обґрунтовано розкритикована. Сьогодні кримінологи єдині в тому, що особистість злочинця виникає з моменту вчинення злочину.

У зв'язку з цим І. М. Даньшин справедливо зазначає, що про особу злочинця можна говорити у зв'язку з настанням юридично значущої події — вчинення діяння, передбаченого кримінальним законом. Інакше і бути не може, оскільки властивості та якості будь-якої людини, у тому числі і злочинця, знаходять своє об'єктивне відображення не інакше як у діях і діяльності.... Отже, початковий момент появи «особи злочинця» збігається з фактом вчинення злочину [3, 64–65].

Це кримінологічне бачення проблеми. Воно зумовлюється тим, що саме в момент вчинення особою злочину найбільш яскраво проявляються наявні в неї негативні погляди. Отже, вона стає особистістю злочинця. Однак при визначенні моменту появи особистості злочинця не можна не враховувати процесуальний аспект цієї проблеми і зокрема принцип невинуватості, який є конституційним. Тому слід підтримати позицію І. К. Туркевич, яка уточнювала, що про особистість злочинця можна говорити тільки тоді, коли така особа вчинила злочин, що констатовано в обвинувальному вирокі суду, який вступив у законну силу.

Саме з цього моменту і з'являється особистість злочинця в конкретній справі. Подібна точка зору висловлена В. М. Грінчаком та А. Й. Міллером [1, 73]. Що ж до припинення поняття особистості злочинця, то серед вчених також немає єдиної точки зору. Є автори, які вважають, що поняття «особистість злочинця» перестає існувати після того, як винна особа відбула покарання. Інші вчені пов'язують припинення поняття «особистості злочинця» зі зняттям або погашенням судимості [1, 73]. Вважаємо останню точку зору більш правильною, оскільки інститут судимості передбачає певні обмеження загальносоціального та кримінально-правового характеру, існування яких повинно стримувати особу від вчинення рецидивних злочинів. Особа, яка лише відбула покарання, не завжди адаптується в нових для неї умовах життя в суспільстві, де відсутній жорсткий контроль за її поведінкою, який мав місце під час відбування покарання, особливо в умовах позбавлення волі, і часто вчиняє нові злочини. Отже, після погашення або зняття судимості значно зменшується небезпека вчинення нових злочинів, оскільки особа витримала строк існування в неї судимості і не вчинила нового злочину. Це дає підстави для припинення дії поняття «особистість злочинця».

Література

1. Кримінологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Джу́жа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джу́жи. — К.: Юрінком Інтер, 2002.
2. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кп. / О. М. Джу́жа, П. П. Михайлепко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джу́жи. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — Кп. 1.
3. Кримінологія: Загальна та особлива частини: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед; За заг. ред. І. М. Даньшина. — Х.: Право, 2003.

4. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. — Х.: Пове слово, 2004.
5. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. / Уклад.: В. Ярменко, О. Слітушко. — 2-ге вид., випр. — К.: Акопіт, 2003. — Т. 2.
6. Даниляк О. Г., Тарасенко В. М. Основи філософії: Павч. посіб. — Х.: Право, 2003.
7. Кримінологія: Учеб. для юрид. вузов / Под ред. В. П. Бурлакова, В. П. Сальщикова. — С.Пб.: Санкт-Петербур. акад. МВД России, 1998.
8. Завалок А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кп. Кп. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. — К.: Ін Юре, 2007.
9. Личность преступника / Под ред. В. П. Кудрявцева, П. С. Лейкипой, Г. М. Мильковского и др. — М.: Юрид. лит., 1975. — 270 с.
10. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. — М.: МВШМ МВД СССР, 1984. — 43 с.

УДК 343.352

Д. Г. Михайленко

ТЕНДЕНЦІ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ХАБАРНИЦТВОМ

При подоланні того чи іншого негативного явища, перш за все, необхідно чітко виявити його природу та адекватно і лаконічно відобразити її нормативно у відповідному визначенні. Не є виключенням корупція. Правильне її розуміння дозволяє окреслити коло діянь, за вчинення яких необхідно застосовувати спеціально розроблені антикорупційні заходи, що в кінцевому рахунку впливає на ефективність боротьби з корупцією. Крім того, визначення того чи іншого діяння як корупційного дозволяє зрозуміти істинну його суспільну небезпеку. Незважаючи на те, що корупція є багатоаспектним явищем, науковцям все ж вдалося виокремити ті його властивості, які мають визначальне значення для відображення його змісту. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» [1] *корупція* — це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Зрозуміло, що після легального закріплення поняття корупції його науковий аналіз не припинився, а навпаки — вийшов на більш високий рівень. Одним з українських дослідників проблем корупції є М. І. Мельник. В результаті проведеного дослідження ним були вироблені, зокрема, наступні теоретично та практично значимі положення: 1) корупція можлива лише у сфері реалізації публічної влади; 2) суб'єктом корупції є особа, уповноважена на виконання функцій держави; 3) правова сутність корупції полягає у неправомірному використанні особою, уповноваженою на виконання функцій держави, наданої їй влади або службового становища; 4) при корупції діяння суб'єкта спрямовуються на задоволення не тільки корисливого, а й іншого особистого інтересу або інтересу третіх осіб [2, 129–134]. Видається, що законодавчий підхід до визначення поняття корупції та описані вище наукові положення заслуго-